

De ontwikkeling van de participatie vóór de Tweede Wereldoorlog

door Herman BALTHAZAR,

Gewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

In de algemene inleiding op het deel over het interbellum schrijft Theo Luykx het volgende oordeel neer over de rol van de politieke partijen (1): «... De partijen worden nu geleidelijk machtige instellingen, die, meer dan vroeger, de tendens vertonen de regeringen, die zij aan de macht brengen, te patroneren. Niet alleen hebben zij meer greep op de uitvoerende macht, maar ook op de wetgevende kamers, waar de politieke partijgroepen gemeenschappelijke standpunten innemen en meestal, uit hoofde van de partijtucht, de individualistisch-denkende vertegenwoordigers tot de orde roepen. De nationale partijen, die de regeringen samenstellen, worden geleid door een partijvoorzitter, die met zijn functie geen ministerportefeuille cumuleert, maar niettemin op het politieke leven gewoonlijk grote invloed uitoefent. Bij de parlementaire werkzaamheden anderzijds worden de leden van éénzefde partij, de zg. fracties, geleid door een fractievoorzitter in Kamer en Senaat, onder wiens leiding in het parlement een gemeenschappelijk standpunt wordt verdedigd, dat bij voorbaat door de partijinstanties reeds is vastgelegd. Vooral sedert 1936 werd de almacht van de politieke partijen op de werking van het Belgisch parlement zeer sterk aangevoeld, wat koning Leopold III tot ernstige kritiek op de werking van onze parlementaire instellingen aanzette ».

Deze passus uit het meest gebruikte handboek betreffende de politieke geschiedenis van België brengt ons meteen midden het onderwerp. Er wordt ondubbelzinnig in gesteld dat na 1918 door het optreden van politieke partijen een verandering optreedt in het Belgisch politiek systeem: partijen patroneren regeringen, de partijtucht overschaduwet het individuele

(1) Th. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, Brussel, Elsevier, 3de uitg., 1973, blz. 283.

optreden van de verkozene des volks, de partijinstanties lepelen de partijfracties in het parlement de in te nemen standpunten voor. Er wordt tevens in gesteld dat deze evolutie na 1936 tot almacht van de partijen uitgroeide, zodanig zelfs dat de Koning er streng-waarschuwend tegen optrad.

In deze tekst staan enkele goed aanwijsbare onjuistheden. Zo is het bij vb. niet correct te beweren dat partijvoorzitters met hun functie geen ministerportefeuille combineerden. Alleen in de Belgische Werklieden-Partij (BWP) kan men spreken van een partijvoorzitterschap. Emile Vandervelde, « le patron » tot aan zijn overlijden in 1939, was steeds minister in de kabinetten waar de BWP aan deelnam tot aan zijn ontslag als minister van Openbare Gezondheid op 28 januari 1937 in het tweede kabinet Van Zeeland. Dit ontslag getuigde meer van de nederlaag dan van de machtsinvloed van de partijvoorzitter (2). Hij moest immers de duimen leggen tegen de meest uitgesproken ministerialisten P. H. Spaak en H. De Man, die de meerderheid van de partij niet wilden volgen in de houding tegenover de Spaanse burgeroorlog. In de katholieke en liberale partijen was er in feite geen centraal voorzittersfiguur en zeker was er daar geen onverzoenbaarheid tussen voorzittersfunctie en ministerportefeuille.

Het gaat echter niet zo zeer om stuksgewijze kritiek op deze tekst van Th. Luykx. Interessanter is het stil te staan bij de algemene opvatting ervan en na te gaan waarop deze pejoratieve connotatie precies berust. Dit is immers een eerste en opvallende vaststelling. Wat Th. Luykx als oordeel naar voor brengt kan in wisselende nuances ongeveer gelden als het ab uno disce omnes. Vrij algemeen inderdaad leest men dat één van de basiskenmerken van dit interbellum de groeiende (al-) macht van de partijen is. Men heeft daarbij zeer sterk de indruk dat deze mening niet geformuleerd wordt uit origineel onderzoek, maar uit overlevering van de tijdskritiek, die gewoon is doorgestroomd. Het is dus aangewezen eerst deze tijdskritiek aan een analyse te onderwerpen.

Het is hierbij wel te verstaan dat *particratie* begrepen wordt zoals oligarchie, plutocratie, theocratie... : dominante beheersmechanismen van een maatschappelijke model liggen in handen van een kleine groep, van financiële machten, van de Kerk, van politieke partijen... Er is weinig of geen theoretische lectuur voorhanden, die kan helpen tot een echt heldere afbakening van deze... cratieënmacht, wanneer men voor geen duidelijke totalitaire structuur staat. Binnen een parlementair democratisch model

(2) M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme*, Antwerpen, SWV, 1967, blz. 377.

gaat het hanteren van deze woordcombinatie vrijwel steeds gepaard met een kritiek op het niet of slecht of afwijkend functioneren van dit model : het is het overaccentueren van deze of gene invloed op de « normale » spelregels van het model. Nog eens volgens Luykx dus zouden de politieke partijen « geleidelijk » « meer dan vroeger » deze spelregels beïnvloed hebben ; wanneer begon dit « geleidelijk... meer dan vroeger » ?

In zijn « Souvenirs d'un Militant Socialiste » beschrijft Vandervelde hoe hij voor het eerst Minister van Staat werd (3). Het was bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog : « Le 4 août 1914, au premier matin, comme j'étais venu aux nouvelles chez M. de Broqueville, Ministre de la Guerre et « Chef du Cabinet » (comme on disait alors), l'on m'apprit que les avant-gardes allemandes venaient de passer la frontière. A ce moment, un journaliste anversois s'approcha de moi et me dit : « Vous allez être nommé Minis re d'Etat ». Je haussai, fort incrédulement, les épaules, tant la nouvelle semblait peu vraisemblable, étant donné les relations antérieures des socialistes avec le monde gouvernemental. Une heure après, cependant, au cours de la séance extraordinaire du Parlement, M. de Broqueville vint à mon banc et me dit : « Vandervelde, nous venons de vous nommer Ministre d'Etat. Cela ne se refuse point ». Puis, sans attendre ma réponse, il monta à la tribune et donna lecture de l'arrêté royal de nomination ».

Dit was blijkbaar nog de oude stijl : de rol van de partijen werd, vooral in deze uitzonderlijke omstandigheden, belangrijk geacht, maar het initiatief kwam van Koning en Ministers, basta.

In januari 1916 ging men een belangrijke stap verder. De oppositionele Ministers van Staat Goblet d'Alviella (liberaal), Paul Hymans (liberaal) en Vandervelde (socialist) werden uit Groot-Brittannië naar de ballingschapsresidentie van de Broqueville geroepen in Saint-Pierre-Brouck (Pas-de-Calais). Daar werd de werkelijke opname in het oorlogskabinet besproken. Het was het feitelijke einde van de katholieke merderheidsregeringen, die sinds 1884 onafgebroken België hadden bestuurd. In alle oorlogvoerende landen grepen toen gelijkaardige operaties naar een bredere coalitievorming plaats. Het is daarenboven interessant te kijken wat in het bezette gebied gebeurde. Reeds in 1914 was het de top van de Belgische financieel-industriële wereld, met persoonlijkheden zoals Ernest Solvay en Emile Francqui, die het initiatief nam tot oprichting van een Nationaal Hulp- en Voedingscomité (4). Dit Comité kreeg, ook tegenover

(3) E. VANDERVELDE, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Parijs, Denoël, 1939, blz. 178.

(4) L. SCHEPENS, *België in de Eerste Wereldoorlog*, blz. 19-39 in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. XIV, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1979.

de Duitse bezetter, een onstuitbare invloed en werd in feite de officieuze regering, die in permanent contact stond met de Belgische regering te Le Havre en met het buitenland via Hoover's Commission for Relief in Belgium. Tot 1918 bleef dit comité in overwegende mate een machtsinstrument in handen van bankiers, maar er werd wel zorg voor gedragen dat alle grote politieke formaties bij het werk betrokken werden (5). Het is minder gemakkelijk aan te duiden hoe dit langs christen-democratische zijde gebeurde. Van de BWP weten we dat de participatie niet zo maar gepaard ging met enige imperatieve en dominerende macht in de besluitvorming van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité. In het verslag over de werkzaamheden van het BWP-bureau tijdens de oorlog lezen we : «... Gesproken uit de macht der zaken, heeft zich het Nationaal Komiteit verheven tot een oppergezag van 't openbaar welzijn, zijne bevoegdheid grondend op den noodsdwang, waaruit ook zijne roeping gesproken was. De Werkliedenpartij heeft meermalen beproefd dezen autokratischen grondslag te veranderen en deze duistere opvatting te verbeteren. Hij heeft goedschiks kwaadschiks er moeten in berusten, ze te dulden, daar zij meende niet gerechtigd te zijn den rol te laten varen die zij, en de bekwaamste en invloedrijkste harer afgevaardigden en woordvoerders, te spelen hadden in het reusachtig werk dat voor doel had, zooveel mogelijk de ontoereikende voeding en misschien den hongersnood en de wanhoop te voorkomen die anders de gruwelen van den oorlog in een ongelukkig land nog zouden verhoogd hebben » (6). Alle andere indicaties vanuit de hoek van de BWP lopen ongeveer parallel met deze opvatting : de participatie van de BWP aan de oorlogsinspanning ging niet gepaard met een fundamentele machtsoverdracht aan de BWP.

Zowel binnen als buiten het bezette gebied kon een zeer autocratische politiek gevoerd worden door een beperkte groep Realpolitiker waarin we zeer zeker koning Albert terugvinden, enkele bankiers van het type Francqui, enkele politici van het type de Broqueville. Voor deze Realpolitiker moesten vooral t.o.v. de arbeidersbeweging en de Vlaamse bewegingen verbeteringen en beperkte concessies voorbereid en toegezegd worden om een reeks vitale politieke evenwichten en overwichten (bij

(5) In het Nationaal Comité waren in 1918 de drie voorzitters E. Solvay, industrieel; J. Jadot, gouverneur van de Société Générale, L. Van der Rest, vice-gouverneur van de Nationale Bank. In het uitvoerend comité was E. Francqui (directeur van de Société Générale en voorzitter van de beheerraad van de Banque d'Outremer) voorzitter, ondervoorzitters waren E. De Wouters d'Oplinter, afgevaardigde-beheerder van de Banque belge pour l'étranger, en F. Van Brée, ingenieur van de Société Générale.

(6) *Verslag opgemaakt door het Bureau van den Landelijken Raad over de Werkzaamheid der Werkliedenpartij tijdens de oorlog* (Oogst 1914 - november 1918), Brussel, Et. généraux d'Imprimerie, 1918, blz. 25.

voorbeeld deze van het katholieke blok) niet op een te gevaarlijke helling te zetten (7). Het specifieke van de oorlogssituatie verhoogde effectief de gevaarkansen op een fundamenteel verstorend optreden van de arbeiders- en Vlaamse beweging, maar het liet ook een machtspeel achter gesloten deuren toe. Het is bij voorbeeld opvallend dat, in tegenstelling tot de andere oorlogvoerende landen, het Parlement niet werd samengeroepen, alhoewel dit op een representatieve wijze toch mogelijk was (8). De voorzichtige verbeteringen en concessies, die vanaf eind 1915 overwogen en voorbereid werden, konden dus ook gebeuren buiten medeweten van te grote aanhangers van het vooroorlogse politieke regime en van het integrale Belgische nationalisme dat zich nu ook sterker roerde. Dit lijkt mij een heel belangrijk gegeven dat een eerste verklaring biedt voor de legende van de « coup de Loppem », waar de particraten hun eerste grote slag zouden thuis gehaald hebben. Het is de verwijzing naar het politieke onderhoud van de Koning op 11 november 1918 in het kasteel Coppieters te Loppem. Onder de druk van een politiek-militair vacuüm en de kansen op gevaarlijke sociale woelingen zou de Koning de grote hervormingen aanvaard hebben, die in zijn eerste troonrede van 22 november aangekondigd werden. Allen die schrik hadden of een endemische afkeer hadden van de massificatie van het burgerlijk parlementair systeem met de daaraan gekoppelde versterking van vooral de socialistische en de Vlaamse christen-democratische groepen, hadden blijkbaar nood aan het beeld van de koning-slachtoffer van een complot. Het ongenoegen over dit gebeuren vindt men in heel wat geschriften van het oude establishment terug (9). Verklaringen zoals deze van kardinaal Mercier op de bisschoppenconferentie van 30 december 1918 zijn typerend. Hij drukt er zijn spijt in uit dat « Le Roi donne sa confiance aux pires adversaires de son trône et livre à Vandervelde la Justice et les Cultes, à Masson l'armée, à Wauters l'organisation sociale, à Franck les colonies. Et l'on nous met devant un fait accompli : on décrète le suffrage universel pur et simple à 21 ans, la violation de la Constitution dans la procédure et l'on traite la majorité catholique comme une quantité négligeable. Tout cela est navrant, chers

(7) Cf. o.m. de verhelderende memoires van Frans Van Cauwelaert : *Uit het Archief Frans Van Cauwelaert. Gedenkschriften 1895-1918*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1971, blz. 283 e.v. en elders.

(8) L. SCHEPENS, *op. cit.*, blz. 34. De verschillende hypothesen, die dan tot de besluitvorming van Loppem hebben geleid zijn schitterend ontleed bij : H. HAAG, *Le Choix du Roi Albert à Loppem*, Handelingen van het Colloquium Albert I, Brussel, A.R.A., 1976.

(9) Zie bij vb. Ch. WOESTE, *Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique*, dl. 3 (1914-1921), Brussel, 1937 ; A. MELOT, *Cinquante années de gouvernement parlementaire, 1884-1934*, Brussel, 1934.

Collègues, et je vous avoue que j'ai besoin de me réfugier dans la sphère du surnaturel pour ne pas céder au découragement ».

In de sterk Belgicistische, Franssprekende en katholieke burgerkringen was dit ontgoochelde anti-gevoelen vrij sterk aanwezig. Tussen 1919 en 1926 zou zich trouwens bij de jonge Franstalige katholieke intelligentsia een bewust reactionaire stroming aftekenen. Sterkst was deze stroming geprofileerd bij een deel van de katholieke studenten aan de Université Catholique de Louvain, maar zij stonden allesbehalve geïsoleerd. In de lectuur van de invloedrijke « Revue catholique des idées et des faits » (onder peterschap van kardinaal Mercier) en het dagblad « Le XXe Siècle », valt die afkeer voor socialistische, christen-democratische en flamingantische doorbraak bijna permanent op. Het resultaat is een onverzoenlijke, a-politieke of anti-politieke houding, een aanknopen bij het oude, sterk anti-liberale ultramontanisme en een misprijzend anti-parlementarisme (10). Deze mentaliteit kent een directe continuïteitslijn tot in de Rex-beweging. Meest verspreid in Franstalige katholieke kringen, was deze houding toch ook aanwezig in sommige liberale kringen. Een heel mooi, uitgesproken voorbeeld is Jacques Pirenne, zoon van de grote Henri Pirenne. Over Loppem schreef hij : « Ce discours (Rede Koning Albert, 22-11-1918) était préparé par les hommes politiques restés en Belgique, qui avaient été à la rencontre du Roi à Lophem, où il logeait au château du baron van Caloen. Je crains fort que ces politiciens, qui semblent avoir été fort influencés par le mouvement activiste, soient prêts, pour l'enrayer, à adapter en partie son programme » (11).

Bij Pirenne en zijn gastesgenoten was het vooral een ongenadig anti-flamingantisme dat verblindend werkte en dat overal activistisch molenwerk bespeurde. Dit lag echter ingebed in ongeveer het zelfde reactionair verzet tegen de nieuwe sociaalpolitieke emancipatiegolf. In de overigens zeer democratisch gezinde « La Flandre Libérale » schreef een vertwijfeld franskiljons burger aldus zijn woede uit op wat in de Kamerdebatten van december 1922 werd gepleit voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit :

«... Que se sont-ils donc imaginé ces faibles d'esprit dont le suffrage universel a peuplé la Chambre ?... » (12). Jacques Pirenne was als jong officier van het front gekomen en leek diep ontgoocheld over het naoorlogse politieke klimaat. Hij zou zich terugtrekken en op een grote eigen-

(10) E. DEFOORT, *Le courant réactionnaire dans le catholicisme francophone belge, 1918-1926. Première approche*, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, VIII, 1977, 1-2, blz. 81-153.

(11) J. PIRENNE, *Mémoires et Notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, blz. 94.

(12) Geciteerd bij H. BALTHAZAR, *De weg naar de vernederlandsing van de R.U.G.*, Liber Memorialis t.g.v. 50 jaar vernederlandsing R.U.G., ter perse.

dom in het Franse departement Lot-et Garonne landbouwexploitant worden. Sociaal en financieel liep dit avontuur slecht en vlug af. Hij kwam terug naar Brussel, hernam het werk als advocaat aan de balie en ging militeren in het zeer Belgisch-nationalistische « Comité de politique nationale ». In juni 1921 was hij, ten huize van graaf Adrien van den Burch, betrokken bij de oprichting van de Parti National Populaire. Op het programma stond o.m. : « défense du principe national ; maintien de l'unité du pays », beperkte wetgevende macht aan « Comités nationaux de l'industrie et du commerce » en bovenal « *le référendum, destiné à briser la toute puissance des partis* ». Nog voor de eerste grondwetswijziging dus (geëindigd op 14 oktober 1921) en de eerste wetgevende verkiezingen volgens deze aangepaste grondwet (21 november 1920) waren in deze en heel wat andere teksten alle elementen aanwezig van een ongenadige, grotendeels irrationele kritiek op een particratie, die nog niet kon bestaan en op de teloorgang van de parlementaire democratie, die nog in de startblokken zat van het enkelvoudig algemeen stemrecht. Niet alleen langs de rechterzijde was er deze harde en preliminaire kritiek op partijen en parlementair regime. In feite stelde men ook ter intellectuele linkerzijde bij zeer velen een gevoel van verwarring, onzekerheid en ontgoocheling, bij sommigen ook een Kaputt-stemming vast. Hier was het verbrokkelende hoop op revolutionaire « *lendemains qui chantent* », die een zekere afkeer verklaarde tegenover politieke partijen als instrumenten bij uitstek van de geestdodende alledaagsheid (13).

Het optreden van deze rechtse en linkse anti-stromingen in de afloop van de grote oorlog verdient nog veel, diepergravend onderzoek. Er is immers een eerste en opvallende kloof tussen de hoeveelheid en de intensiteit van sociale kritiek en het resultaat van de eerste parlementsverkiezingen. De Realpolitiker, die vanaf 1916 politieke heroriëntaties voorbereidden en in de onzekere maanden van het najaar 1918 de concrete maatregelen daartoe uitvaardigden zijn er onbetwistbaar goed in geslaagd in sociaalpolitieke pacificatie aan de naoorlogse wederopbouw te beginnen. De drie « traditionele » (wanneer is dit woord voor het eerst gebruikt?) politieke blokken (de term past beter dan partijen tot ca. 1921-22), die de uitdrager werden van dit « Loppem-regime » kregen in de eerste twee parlementsverkiezingen van 1919 en 1921 een overdonderende consensus mee van de nu 2,2 miljoen kiesgerechtigden :

(13) Men vindt een schitterend overzicht van deze stromingen bij M. SERTYN, *Avondlandstemming bij de jonge avant-garde in Vlaanderen na 1918 : inspiratiebron voor purito-flaminganten en marginale wereldverbeteraars*, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, V, 1974, 3-4, blz. 547-580.

Stemmenpercentage liberaal + katholiek + socialistisch blok

Verkiezings- jaar	België	Vlaamse kantons	Waalse kantons	Brusselse kantons
1919	90,86	86,72	97,74	82,46
1921	89,61	83,39	98,12	84,54

Achter deze cijfers zit ontzettend veel verklaringsmateriaal voor deze analyse van het particratische syndroom. Tot 1936 totaliseerden de 3 blokken ongeveer 90 % van de stemmen, maar de interne spanningen binnen deze blokken en de asymmetrische machtsverhoudingen van deze blokken in de drie politieke zones (Vlaanderen, Wallonië, Brussel) verminderde of verlamde de operationaliteit van deze reusachtige meerderheid. Vanaf het begin onderscheidde men, inderdaad veel scherper dan voor 1914, drie electorale gewesten met zeer divergerende kenmerken. Voor Vlaanderen heeft het katholieke blok tot voor 1936 een comfortabele zetelmeerderheid kunnen behouden, maar vanaf het begin was er de afknagende kracht van het Vlaams (nationale) radicalisme. Het Brusselse politieke klimaat was uitgesproken het meest nerveus, kende geen overwegend machtsblok en telde veruit de grootste groep uit een Belgisch-nationalistische en Franssprekende middenburgerij, die zich fronderend tegen de liberale en katholieke groep opstelde. De Waalse consensus met het nieuwe politieke regime was bijna totaal, met een volledig gerallieerde en geïntegreerde arbeidersbeweging en een vrij coherente burgerij, die zich meer dan in Vlaanderen en Brussel, politiek reorganiseerde volgens vooroorlogse machtsverhoudingen. Ook reeds uit dit grove schema kan afgeleid worden hoe vooral de Vlaamse problematiek binnen het Belgisch staatsverband het verloop van het politieke scenario ging beheersen.

Wanneer men nu van dichterbij het tot stand komen, de werking en de val onderzoekt van de elf regeringen, die van november 1918 tot maart 1935 het bewind voerden, dan is er pas goede reden om het particratische syndroom te relativieren. Tot oktober 1921 was het Belgische politieke systeem min of meer effectief de emanatie van de politieke pacificatie, die in de loop van de oorlog was op punt gesteld. Na de goedkeuring van de grondwetswijziging op 14 oktober 1921 was elk incident goed genoeg om de regering van deze « union sacrée » te laten springen. Dit kwam reeds op 19 oktober, wanneer de katholieke premier Carton de Wiart zich aansloot bij het hevige protest van de liberale minister van landsverdediging van Devèze tegen de onduldbare aanwezigheid van de socialistische minister Anseele op een manifestatie te La Louvière waar de socialistische oud-strijders het vaandel met het gebroken geweer — symbool van de anti-oorlogsgedachte — werd overhandigd. Alle socia-

listische ministers volgden hun gewraakte collega, die overigens sinds lange tijd noch tot de revolutionaire rebellen noch tot de principiële anti-ministerialisten kon gerekend worden.

Vanaf dat ogenblik komt men tot het dominante katholiek-liberale profiel van de tussenoorlogse regeringen. De micro-geschiedenis van elk van de 11 regeringsvormingen tot 1935 is nog niet geschreven. Enkele markante casus-analyses zijn nochtans bijzonder verhelderend. Zo zijn we goed ingelicht over de vorming en de werking van het eerste kabinet-Theunis (16 dec. 1921 tot 5 april 1925). Een particratische dominante kan men er bezwaarlijk in ontdekken. Theunis was een extra-parlementair, bankier uit de groep Empain, die met een regeringsprogramma naar voor kwam waarvan de redactie grotendeels gebeurde door Max-Léo Gérard, secretaris van Albert I en zelf ook behorend tot de hogere financierswereld. In de voornaamste incidenten waarmee deze regering te kampen had (vnl. Ruhr-bezetting en partiële vernederlandsing van de Gentse universiteit met de Nolf-wet) was de grootste zorg het bewaren van de katholieke eenheid in regering en parlement. De ingrijpende rol ter zake van de Koning en van kardinaal Mercier, vaak via de bemiddeling van minister, nadien premier Aloïs Van de Vyvere, is belangrijker geweest dan elk ander ingrijpen (14).

Minder opgehelderd nog in details, maar globaal toch voldoende verhelderend, zijn de omstandigheden waarin de regering Poulet-Vandervelde (17 juni 1925-8 mei 1926) ontstond en viel. Na de verkiezingen van 5 april 1925 kwam de BWP als grootste partij uit de stembus. De liberalen waren meteen duidelijk : geen regeringscoalitie met de socialisten. De katholieken waren echter zeer verdeeld, wat uiteindelijk, na het langste en moeilijkste vormingsberaad van het interbellum, leidde tot een versterking van de Vlaamse katholiek-democratische fractie en een soort nationale herhaling van het Antwerpse « mystiek huwelijk » Huysmans-Van Cauwelaert.

Na minder dan één jaar is deze uitzonderlijke regering Poulet-Vandervelde ten onder gegaan in een zeer zware monetaire crisis, die door een barrière van de bankiers onoplosbaar bleek. Men hoeft hier het debat niet te openen of het al dan niet een complot was van Belgische en buitenlandse bankiers, maar er mag in elk geval gesproken worden van een zeer zwaar doorwegende fronde van de financierswereld (15).

(14) M. R. THIELEMANS, *Le Roi Albert et Georges Theunis, premier ministre*, blz. 317-330 in *Handelingen Colloquium Koning Albert, op. cit.*

(15) Zie o.m. een overtuigend verhaal dienaangaande in *Albert-Edouard Janssen, raconté par ses amis*, Brussel, Oyez, 1976, blz. 59-104.

Er is helemaal geen twijfel over de sterkste invloeden bij de vorming van het eerste kabinet Jaspar (20 mei 1926-21 nov. 1927). Zij convergeren in de charismatische rol van Emile Francqui, topman van de Société Générale, die als extra-parlementair en « techniek » minister zonder portefeuille werd en de panische atmosfeer rond het lot van de frank in hernieuwd vertrouwen kon omzetten. Het gebeurde nog formeel in de geest van de oude « union sacrée », maar de BWP-partner was braaf en zwak. En zoals in 1921 was een relatief mineur incident rond de militaire dienstplicht voldoende om deze tripartite ontslag te zien nemen op 21 november 1927. Enkele uren volstonden om een 2de, nu katholiek-liberaal kabinet-Jaspar op de been te brengen. Er volgde daarop een periode van 5 jaar katholiek-liberale regeringen, waar de rechtstreekse rol van de partijen op het werk van regering en parlement niet dominant is geweest. De besluitvorming van zeer fundamentele politieke opties werd mede genomen in andere kringen buiten de partijen. Belangrijke initiatieven zoals het oprichten van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, konden zelfs genomen worden in een bilateraal samenspel tussen de Koning en de top van een ondernemerselite, helemaal buiten partijen en parlement om (16). De moeilijkste klippen lagen uiteindelijk slechts in de Vlaamse kwestie en dus in het politieke gedragspatroon van de grote katholieke Vlaams-democratische parlamentsfractie. Over dit politieke samenspel is er de belangrijke conclusie van Kossmann's analyse. Ook bij hem wordt de (toenemende) rol van de partijen niet genegeerd, maar wel gerelativeerd door het optreden van andere factoren, o.m. in de curve van de realisatie van de Vlaamse verlangens : « Men constateert dus dat de realisering van de Vlaamse verlangens geen geleidelijk proces is geweest : zij is met merkwaardige sprongen tot stand gekomen. Men kan bovendien constateren dat in de hele periode niet alleen in de ontwikkeling van het Vlaamse probleem maar ook in de algemene parlementaire geschiedenis drie fasen te onderscheiden zijn : een fase van wederopbouw tot omstreeks 1925, een fase van consolidatie tot omstreeks 1935 en een crisisperiode daarna. Elk van de fasen werd geopend met een sociaal progressief beleid en besloten door een sterker conservatief bewind. Het opvallende nu is, dat de wetten die de emancipatie van Vlaanderen bevorderden, vrijwel alle hun definitieve vorm hebben gekregen in de latere jaren van elke fase, toen de sociaal vooruitstrevende impulsen hadden moeten wijken voor meer behoudende. Het is niet onmogelijk dat de conservatieve of naar het conservatisme neigende kabinetten toch op

(16) H. BALTHAZAR, *Wetenschappelijk Onderzoek en Maatschappij. Een evolutieschets van het N.F.W.O., 1928-1978*, blz. 47-74, Brussel, N.F.W.O., 1978.

de steun van de zeker niet conservatieve Vlaamse christen-democratie hebben kunnen rekenen, indien tenminste bepaalde Vlaamse eisen werden vervuld » (17).

Deze spanning is wellicht de belangrijkste geweest in de jaren vlak vóór en in de grote economische crisis, wanneer de katholiek-liberale regeringen met een deflatiepolitiek het ontij probeerden te keren en voor 1932 niet hadden af te rekenen met enige gevaarlijke storing op het sociale front. Helemaal anders werd het in 1934. Tot eind 1933 had het Belgische economische systeem vrij goed standgehouden, maar nu kwam ook het kernpunt ervan — de gemengde banken — in grote moeilijkheden. Er mag eventjes aan de kenmerken van dit systeem worden herinnerd : de banken verleenden niet alleen krediet ; zij waren ook rechtstreeks betrokken in de kapitaalvorming van de ondernemingen. De beurswaarden zakten en de kredietvorderingen waren door de crisis grotendeels bevroren. Er zaten dus gevaarlijke knelpunten langs beide kanten van het bilan. Tweede kenmerk was de uitbreiding van dezelfde soort bankactiviteiten met de gelden van de grote sociale organisaties. De socialisten hadden hun Bank van de Arbeid : ze bezweek op 28 maart 1934. Nog veel omvangrijker was de financiële groep van de katholieke Boerenbond waarbij aan de basis niet minder dan 1200 Raiffeisenkassen waren betrokken en waarvan een groot deel van de gelden geïmmobiliseerd waren in aandeelen van de eigen Algemene Bankvereniging. Daar begonnen de moeilijkheden in oktober 1934. Scherper dan voor de Bank van de Arbeid werd het probleem hier politiek gesteld. Bankier Fernand Collin schreef als getuige : « Bovendien zou de ondergang van de enige Vlaamse grootbank op zeer diverse wijzen kunnen verklaard worden. De volksvreemde en dikwijls Vlaamsvijandige krachten zouden er zeker van verdacht en wellicht van beschuldigd worden tot deze verdwijning te hebben bijgedragen » (18).

De financierselite alleen kon nog moeilijk op het traditionele regeringstype steunen. In de winter 1934-35 steeg het aantal volledig werklozen tot 223.000 (volgens de telling van het toen vigerende systeem !) Het sociaal klimaat werd nu bepaald onrustig. De nieuwe taalwetten hadden geen pacificatie van het Belgische staatsverband gebracht. Sinds 1932 was er opnieuw een opflakking van de oude polarisatie klerikaal-antiklerikaal (schoolstrijd van 1932, laatste stuiptrekkingen van de Godsvredegedachte in het flamingantische kamp). De rechtsradicale ten-

(17) E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen, 1780-1940, Anderhalve eeuw Nederland en België*, Amsterdam-Brussel, 1976, blz. 500-501.

(18) Deze paragraaf is overgenomen uit mijn studie, *Het maatschappelijk-politieke leven in België 1918-1940*, blz. 164 (Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. XIV).

densen namen stormenderhand toe en met hen, maar veel breder verspreid, de ongenadige kritiek op het politieke regime en de grote schuldigen... de politieke partijen.

Deze oversimplificering en moralisering van de crisis naar een hoofdschuldige, was dus een teruggrijpen naar de sentimenten die reeds in 1918-1921 werden gespuid. Het kwam vaak van dezelfde mensen en dezelfde kringen. Over de periode waarin de oprukkende Rex-beweging hem een zetel van gecoöpteerd senator aanbood en hij erg aarzelde over het al dan niet aanvaarden ervan, schreef Jacques Pirenne o.m. : « Mes cours d'histoire du droit et l'étude de l'ancien droit égyptien m'amenaient à m'intéresser très vivement aux problèmes politiques, non en m'engageant dans la politique active, mais en considérant l'évolution politique que nous vivions et en la plaçant dans son contexte historique. Je considérais que la vie parlementaire ne cessait de se dégrader et j'en étais arrivé à la conclusion que cette dégradation était due au fait que, de plus en plus, le pouvoir exécutif était accaparé, non seulement par le législatif, mais, chose plus grave, par des oligarchies de partis » (19).

Het is één uit bijna ontelbare uitspraken, maar het wijst er op in welke invloedrijke salons dit refrein werd gezongen. Nochtans sprak men in retrospectie 1918-1935 beter van onmacht dan van macht van de partijen. En bovenal was de kritiek op de participatie onvolledig door niet te gewagen van de enorme verschillen van de partijen onderling en van sommige geledingen binnen de partijen t.a.v. maatschappelijke machtsmechanismen. Dit is tot op vandaag nog een grote leemte in het onderzoek over het fenomeen politieke partij. Een katholieke partij met een labiele standenstructuur, met een nog permanent aanwezige kerk in de dagelijkse politieke werking, met een eigen dynamiek en drukking van een Katholieke Vlaamsche Landsbond, met sterk uiteenlopende machtsinplantingen in Vlaanderen, Brussel en Wallonië e.a. specifieke kenmerken, is niet vergelijkbaar met een liberale partij, die er nooit in geslaagd was zich goed aan te passen aan het sociaal-politieke massificatieproces, noch met de BWP, die als vanuit een ouvriëristische burcht nog steeds negatief geïntegreerd bleef in het politieke systeem. De analyses van het fenomeen politieke partij, zoals we ze reeds vinden in de studie van R. Michels, blijven weliswaar correct, maar de onderlinge divergenties bleven toch zeer groot en vooral in de studie van deze divergenties komen andere dominante machtsfactoren bloot te liggen.

Ook voor de periode 1935-40 blijft het nodig deze divergenties te ontleden. In deze periode, die de grootste verwijten van crisis, onmacht

(19) J. PIRENNE, *Mémoires et Notes politiques*, op. cit., blz. 150.

en particratie als stigmata mee draagt, is het helemaal niet zeker dat de partijen an sich als inwoekerende machtsinstituten de grootste of voornaamste remmen waren op een goed functionerende democratie. Het onderzoek moet zich dus toespitsen op de juiste situering van de remmen op het systeem. Zoals hoger op werd gesteld kwam de eerste grote en intense golf van kritiek op partijen en parlementaire democratie op gang vanaf begin 1934. Het mondde met groot effect uit op de verkiezingen van 24 mei 1936, wanneer de 3 grote partijen 18 % van hun aanhang verloren (maar 22,5 % in Wallonië en 28 % in Brussel !). Merkwaardig is nu dat in deze periode en ook nog in de daaropvolgende jaren in de feiten nochtans fundamentele wetgevende arbeid werd verricht. Vooral op sociaal-economisch vlak kwam men zelfs voor het eerst sinds de periode 1918-21 terug tot vrij ingrijpende maatregelen. Veel belangrijker nog is de vaststelling dat men zonder echt grote parlementaire (= particratische) obstructie grondig nieuwe orientaties kon ingaan. Het belangrijkste voorbeeld is hier wel de nieuwe buitenlandse politiek (de onafhankelijkheidspolitiek), die duidelijk helemaal buiten de partijmachines werd geconcipieerd. Sommigen, zoals zeer zeker Hendrik De Man, waren zelfs bijzonder geestdriftig in het geloof dat politieke herformuleringen en alternatieven mogelijk waren. Nochtans kan de stroom van kritiek niet tegengehouden worden. Erger nog, het kamp van de ontmoedigden en critici zonder hoop nam toe. Vanaf 1938 behoorde H. De Man er zelf toe : « Regeringen zonder gezag, een parlement zonder enig zelfrespect, een pers die in dienst stond van de geldmachten, een kapitaalmarkt die aan de genade of ongenade van het grootkapitaal was overgeleverd, *een openbare mening die innerlijk verdeeld werd door partijen die slechts streefden naar het in stand houden van kunstmatige tegenstellingen* — hoe zou het socialisme dat zijn lot verbonden had met dat van een dergelijk regime ooit hebben kunnen ontsnappen aan het verval en de verlamming waaronder het steed erger leed ? » (20).

Het is moeilijk de kritische diagnose van De Man en zoveel andere tijdgenoten af te wimpelen. Wel kan men zich de vraag stellen tot waar toen deze kritiek zou leiden en hoe zeer de perspectiefvernaauwing naar het gedrag toe van de politieke partijen andere dominante crisisfactoren verdoezelde. De grotere instabiliteit van de regeringen na 1936 en de steeds maar uitdeinende anti-stemming tegen partij en parlement, was niet in het minst te wijten aan het feit dat na 24 mei 1936 geen katho-

(20) H. DE MAN, *Autobiografie*, uitg. Standaard Wet. Uitg., 1974 (bewerking M. VAN HAEGENDOREN), blz. 363.

liek-liberale regeringen meer mogelijk waren. Dit tabelletje kan de situatie verduidelijken :

Regeringsmogelijkheid van een katholieke-liberale coalitie

	België	Vlaanderen	Wallonië	Brussel
1936				
Totaal	202	96	76	30
Kath. + lib.	86	51	23	12
Saldo absolute meerderheid	- 16	+ 3	- 16	- 3
1939				
Totaal	202	96	76	30
Kath. + lib.	106	55	35	16
Saldo absolute meerderheid	+ 5	+ 7	- 3	+ 1

Na de verkiezingen van 1939 was de vertrouwde mogelijkheid opnieuw voorhanden. Daarenboven lokte de verscherpte internationale spanning weer een regeringsstabiliteit uit. De grote instabiliteit tussen 1936 en 1939 waarbij weliswaar vooral de partijen voor de tribune van de politieke opinie speelden had zeer zeker iets te maken met de sterk divergerende machten binnen de katholieke en minder, liberale partijen, die stonden tegenover een toen zeer verzwakte en verdeelde, maar onontbeerlijke BWP.

Hiermee kan een eerste luik van de politieke analyse van het interbellum worden afgesloten. Het is binnen een te kort bestek een geschematiseerd en dus eenzijdig overzicht, waarbij de nadruk wordt gelegd op de doorstroming van de tijdskritiek over de zgn. participatie. In deze tijdskritiek is geen of onvoldoende rekening gehouden met meer verscholen, maar niet mindere dominante maatschappelijke machten waarvan de politieke partijen de onvolkomen, complexe en onderling sterk divergerende spreekbuis waren. Door een aantal fundamentele wijzigingen na de Eerste Wereldoorlog hebben deze partijen een meer opzienbarende rol op zich genomen. Het opzienbarende is onvoldoende als sleutel tot de verklaring van de typische crisissymptomen, die de parlementaire democratie treffen sinds 1918.

Summary : The development of participacy in Belgium in the 'interbellum'.

The theses of the preponderating impact of the political parties in Belgian politics in the « interbellum » stems from definite political sources in that period. It has to be critically analysed. For the political parties, although the most observed decision-makers, are in many respect not the sole nor the most prominent ones.